

Csutak Gabi

Csendélet sárkánnyalJAK+Prae.hu
Budapest, 2017

Vidosza Eszter

AZ EMLÉKEZÉS SZÜRREALITÁSA

Kimerevített, ám mégis nyugtalan dinamizmussal jellemezhető emléképek teszik magával ragadóvá Csutak Gabi első kötetének legfőként a nyolcvanas évek Romániájába, illetve a diktatúrát követő időszak Budapestjére, Berlinjébe kalauzoló szövegeit. *A Csendélet sárkánnyal* az egyértelműsíthető kontextus és a súlyos tematika ellenére is gördülékenyen és velősen mesél szorongásról, erőszakról és emlékezésről, amelyekben elveszve könnyen felidézheti az olvasó saját gyermekkori emlékeit, illetve mindenkori félelmeit.

A novelláskötet huszonegy, külön-külön is hiányérzet nélkül olvasható, ám több tekintetben egymással összekapcsolódó szöveget vonultat fel, amelyek az elbeszélő valamiért meghatározó gyerek- és fiatalkori pillanataiba engednek betekintést. Ez az emlékezés azonban korántsem letisztult: az elbeszélő sokszor rugaszkodik el a valóságtól, és álomszerűen idéz fel több egymásba font jelenetet, amelyről rögtön az első, *Csendóra* címet viselő novella is tanúskodik. „Csengtek-bongtak a tányérok, amikor végül leejtettem az édességes tálka tetejét, de már nem fordultam hátra, csak habzsoltam nekivadulva a sok selyemcukrot. Sikoltoztak a fogam alatt. Aztán valamikor megjelent a százkar, fekete rokonság, hatalmas lepleket lobogtatva. Letakarták a nagymamát, a bútorokat, még a tükröt is” (10). Az álomszerűség – a nehézkes, nyugtalanító tematikával különös összhangba lépve – végigvonul az egész

köteten, és nemcsak az édesanya, a nagymama vagy a többi családtag kapcsán válik hangsúlyossá, hanem a szó szoros értelmében vett álmok, gyermekkori fantáziák felidézésén és több jelenet intenzív leírásán keresztül is. „Sokáig nagyon ügyesen harcoltam, de végül a fiatalabbik Balszemű Sárkánynak mégis sikerült hangyákat varázsolnia a bőröm alá” (10), illetve: „Nem tudom, hogyan kerültem a játszótérre. Hintán ülök, egy mászókéával szemben, mögöttem kéken vibráló ablakok. Az ég egyre sötétebb vattarétegeiből mintha lassan szivárogni kezdene a víz. Hintázni kezdek” (50).

A szövegek érdekessége az emlékezés különös ambivalenciája, amelyet a szerző elsősorban az elbeszélés módja és a tartalom ütköztetésével ér el. Bármennyire is baljós színben tűnik fel egy-egy emlék, álmokképző szöveggé válva egy olyan világ megelevenedéséhez járul hozzá, amelyben még egy baleset pillanatai is különös élvezetként térnek vissza, és ahol a negatívnak tűnő tapasztalatokat gyökeresen átszínezi a narrátor gyermeki perspektívája. „Jóleső fájdalom szántja fel a térdeimet, a bőröm alatt és a fogam között csikorgó homokszemcsék” (51). „Nem fáj egyáltalán, de én teli torokból, boldogan sírtam tovább, mert végre lehetett. Mert sírni csak nagyon alapos indokkal volt szabad, és akkor is csak mértékkel” (6). Fontos aspektusa a szövegeknek, hogy az elbeszélő esszenciálisan a testéhez viszonyítva idéz fel jeleneteket, ami nemcsak a test folyamatos megfigyelését jelenti, hanem azt az intenzív leíró játékot, amely során minden, főként traumatikus élményt testivé formál a szöveg, legyen szó az iskolában zsarnokoskodó testvérpárhoz kötött pillanatképekről, a temetésen a gyászolókat elnyelő sár leírásáról, de olyan zavaros emlékekről is, amelyeket a kötet gyermeki perspektívája okán új szempontok alapján fogadunk be. A konyhakövön fekvő, feltehetőleg már halott nagypapa arcát az elbeszélő szokatlan nyugodtsággal jellemzi, az ezt követően felvillanó emlékkép újabb jelentésrétegeket épít a traumatikus pillanatra, illetve az egész novellára. „A földre puffanó gyümölcsök savanyú szaga kaparta a torkomat. Észre se vettem, ahogy véresre súroltam ujjaimat a pad éles lécein, pontosan követve a szilvaág lendülésének ritmusát” (45). A főszereplő életét erőteljesen meghatározza a rendszer által szétzilált családi viszonyok alakulása, legalább ennyire fontos azonban, hogy a kisgyermekkor legmeghatározóbb pillanatai a nagyszülők révén az elmúlással és a veszteséggel kapcsolódnak össze.

A *Csendélet sárkánnyal* novelláiban kifejezetten gyermek elbeszélőről azonban az elmondottak ellenére nem beszélhetünk. A kötet narrációs

technikájának egyik legfigyelemreméltóbb jellegzetessége, ahogyan egy visszaemlékező felnőtt és egy, a múlt fontos pillanatait újra gyermekként átélő elbeszélő nyelve keveredik: a szöveg ezt úgy működteti, hogy a gyermekkorból kiragadott pillanatképeknél megtartja a védtelenség, az ártatlanság és az őszinteség benyomását, az érintett szövegek szóhasználatában viszont a nagyszülők megnevezésén kívül nyoma sincs gyermeknyelvnek. Ez a jellegzetesség kifejezetten egyértelműen jelenik meg, amit a kötet egyetlen ponton sem igyekszik túlzottan leplezni vagy palástolni. „Két hattyú hetykén parádézott a tó közepén. Ők is lassan mozogtak, tökéletes összhangban, mint a jégtáncosok a tévében. Egymással párhuzamosan szabályos félkört írtak le, csőrüket az ég felé nyújtóztatták, majd a szárnyuk alá dugták” (30). Az elbeszélői hangnemmél párhuzamosan a szövegek ideje sem kimozdíthatatlan: a néhol élenken felidéződő, néhol elmosódó emlékképek ritmusa még inkább hozzájárul ahhoz a kiszolgáltatottság-érzéshez, amely a kötet egyik legmarkánsabb jellegzetessége, és ami miatt úgy érezzük, hogy a főszereplő szerves része a jelenetfoszlányoknak, mégis szótlanul éli át vagy szenved el őket.

A tabuk, az elfojtás, a kiszolgáltatottság és a néhány ponton egy-egy rövid pillanatra kimerevített sodródás mindegyik szöveget megpecsételi, ám ezeken kívül is vannak olyan motívumok, amelyek összekapcsolják és együtt olvasva is izgalmassá teszik a kötetet. Ilyenek a hatalmi játszmákat mikroszinten megjelenítő iskolai jelenetek, vagy a nagyszülők elengedésének több novellán átívelő folyamata. Felfedezhetők továbbá a szövegekben olyan szétszórt, visszatérő elemek, mint a gyerekkori kedvenc, Sandokan, vagy a címben is feltüntetett sárkányfigura, amelyek mind hozzátesznek a gyermeki képzeletvilággal átítatott atmoszféra érzékeltetéséhez. „Akkor láttam meg a pénztárcát, amire Sandokan volt rajzolva. Egy újságból kivágott képet már szereztem róla, de piros alapon feketével sokkal szebb volt. Nagytata megvette, és egy fémpénzt is adott hozzá, hogy legyen mit beletenni” (44). A konkrét tárgyak, figurák vagy családtagok mellett visszatérő motívumok a szorongás és a félelem – már-már jólesően nosztalgikus formába bújtatva –, a találkozás az elmúlással és a halállal, ennek feldolgozása, illetve az ezzel összekapcsolt tehetetlenség, amellyel a szöveg hatásosan viszi véghez, hogy a lappangó erőszakra, elnyomásra is többszörösen utaljon. Nagyon fontos, hogy a testet teljes mértékben uraló erőszak és a megfélemlítés több szinten is előkerül a novellákban, utalva a felnőttek világának érthetetlennek tűnő szabályrendszerére, és arra a gyermeki

világra is, amellyel a főszereplő közvetlen kapcsolatban áll: utóbbihoz sorolhatjuk a mindennapinak számító, feldolgozandó és hangsúlyosan testközeli erőszakot, és azokat a hétköznapiabb pillanatokat, amelyeket mindez valósággal megfertőz a visszaemlékezés során. „A zsibbasztó fájdalom közben elengedte a hajhagymákat, és a koponyám mélyére húzódott. Akkor kapaszkodott ki ismét a felszínre, amikor anya elkezdett éles csatokat szűrni a fejem tetejére tekert fonatba” (14), vagy: „A lassan hűlő pép előbb homokká, majd üvegszilánkká változott a torokban. Sikerült betartani a szabályt: megettem mindent, ami a tányérban volt, szépen, egyenletesen, öklendezés nélkül” (36). Még félreérthetlenebb és pontosabb példaként érdemes figyelmesen olvasni a *Tapstér* című novellát, amelyből nemcsak utalásokat találhatunk arra, milyen valós helyszínek alapján íródhatott meg a szöveg fiktív tere, de egyértelműen látszik a diktatúra senkit sem kímélő gépezetének a működése is: itt a Vezérként emlegetett Ceaușescu fogadására szerveznek óriási eseményt, amelyet a felsorakoztatott fiatalok már-már komikussá váló küzdelme kísér. „Néha annyira elzsibbadt a karom és a fejem, hogy nem is voltam ott, palaszárnyaimmal felrepültem a magasba, és belenéztem az Óriásrobot rombusz alakú szemébe. Láttam, hogyan remeg és hullámszik odalenta a vörösbe borult tribün. Arra gondoltam, milyen jó lenne berepülni a Küklpsz-szembe, és eltűnni a hús emeletnyi sötétségben, de amikor nekilendültem, nyílvessző szúrta át a szárnyamat, és megint ott ültem a többiek között. A gyerekek karja remegett és hullámszott az átnedvesedett pioníringben, halántékukról csorgott az izzadság. A mellettem ülő fiúnak már a könnyei is folytak” (73).

Kétségtelen, hogy a szerző a szövegeket egy nagyon pontos koncepció alapján alkotta meg, majd fogta össze köteté, elengedhetetlen azonban, hogy a befogadó ráhangolódjon a sajátos narratívára, hiszen csak így nyílnak meg igazán a szöveg azon jelentésrétegei, amelyek egyszerre járulnak hozzá egy figyelemre méltó diktatúratapasztalat és -olvasat kialakulásához, illetve mondanak el valamit, amely kapcsán saját gyermekkori emlékeinken keresztül is kapcsolódhatunk a novellákhoz.

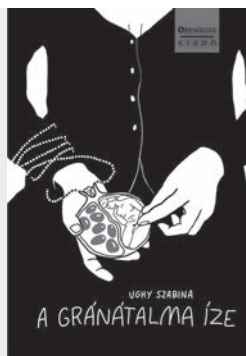
A kortárs magyar irodalom színterén számtalan olyan, olvasásra feltétlenül érdemes szöveggel találkozhatunk, amelyben egy gyermek narrátor perspektíváján keresztül jelenik meg a diktatúrák és traumák tapasztalata, újszerű, izgalmas olvasási stratégiákat és élményt felajánlva a befogadónak. Kézenfekvő példaként a *Sorstalanság*, az *Egy családregény vége*, vagy épp a *Fehér király* olyan szövegek, amelyek nem egyszerűen csak felvonultatnak egy erőteljes gyermeki nézőpontot, de ezzel

jelentésesen át is szervezik annak szövetét. A *Csendélet sárkánnyal* novellái mindenképpen a felsorolt művekéhez hasonló hatást kívánnak elérni, bár kétségtelen, hogy jelentősen többet valójában nem is kockáztatnak. Akár saját bőrünkön, akár hasonló szövegeken keresztül tapasztaltuk meg azonban, hogyan menekül a saját szemében is kiszolgáltatott gyermekként megjelenő ember az elnyomás, az erőszak és a félelem diktatúrái elől, Csutak Gabi izgalmas szürrealitással érdekessé tett első kötetét a bizonyos tekintetben vett óvatossága ellenére is húsba vágó élmény olvasni – ha megengedjük magunknak, hogy kellően elmerüljünk a részleteiben.

Ughy Szabina

A gránátalma íze

Orpheusz Kiadó
Budapest, 2018

Kovács Boglárka

EGY TÖRTÉNET? HATÁRESET

A gránátalma íze mintha regényváltozata lenne Ughy Szabina *Séták peremvidéken* című verseskötetének (Orpheusz Kiadó, Budapest, 2015), amely szintén az egyéves szicíliai tapasztalat köré szerveződik. A szerző lírájában már talákoztunk azokkal a témákkal, amelyek elemi hozadékaik ennek a helyzetnek. Ilyen a haza és hazakeresés, az otthon és ott-hontalanság létállapota, valamint az ezek köré fonódó kérdések: a másik által meghatározni, ki vagy, a nyelviségben fölfedezni a nemzeti és kulturális sajátosságokat, folytonos dichotómiákban ragadni meg a sajátot és a viszonyításban lelni meg a lényegét. Egyáltalán: otthonosan